

***bitig* Edebiyat Fakültesi Dergisi**

bitig Journal of Faculty of Letters

(Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı
İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025)

Muğlalı Şâhidî Dede Döneminde Mevlevîlik, Afyonkarahisar ve Muğla'da İlk Mevlevî İzleri

Nuri ŞİMŞEKLER

Prof. Dr.

Selçuk Üniversitesi

n.simsekler@gmail.com

 [0000-0001-7502-6801](https://orcid.org/0000-0001-7502-6801)

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 06.02.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 28.02.2025

Atıf/Citation

Şimşekler, Nuri (2025), Muğlalı Şâhidî Dede Döneminde Mevlevîlik, Afyonkarahisar ve Muğla'da İlk Mevlevî İzleri, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Mevlevilik Geleneği ve Vefatının 475. Yılında Muğlalı İbrahim Şâhidî (1470-1550) Özel Sayısı, Nisan 2025, 138-152.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.
This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz*

Mevlevîlik henüz Mevlâna döneminde kurumsallaşmamış, ancak vefatının hemen ardından İslâmî ana kaynaklarla birlikte Mesnevî okumaları, semâ meşki, geleneksel san’atlar, mûsikî, meslek edinme ve âdab-erkân eğitimi ile bir ‘medeniyet okulu’ şeklinde teşekkül olunmuştur. Mevlevîlik mimari olarak da özgün bir yapı sistemine sahip olup 140 kadar Mevlevîhâneler ile özellikle XV ve XVI. yüzyıllardan itibaren itibaren Anadolu, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Arap yarımadasında etkin olmuş âdeta Osmanlı Medeniyetinin ana harcını oluşturmuştur. Osmanlı öncesi Selçuklular, Konya bölgesi özelinde Karamanlılar, diğer Anadolu Beylikleri henüz Mevlâna döneminde, Mevlevîlik adında bir oluşum kurulmamışken Mevlâna ve ailesine büyük önem vermiş, aile fertlerini şehirlerinde konuk etmişlerdi. Mevlâna’nın sadece Afyonkarahisar’a ve Karaman’a, oğlu Sultan Veled’in Aksaray, Karaman, Kayseri, Kütahya, Afyonkarahisar’a, onun oğlu Ulu Ârif Çelebi’nin Kayseri, Tokat, Amasya, Sivas başta olmak üzere Anadolu’nun birçok kenti ile birlikte Ege Bölgesinde Afyonkarahisar, Denizli (Lâzıkıyye), Burdur, Isparta, Muğla (Menteşe), Kütahya ve çevrelerini ziyaretleri sonucu Mevlevîlik kültürünün ilk tohumları atılmıştı. Zaman içerisinde özellikle Sultan Veled’in kızı Mutahhara Hatunun Germiyanogulları’na gelin gitmesinin ardından onun soyundan gelen Dîvâne Mehmed Çelebi’nin “Hz. Mevlâna torunu” olması, “Germiyanogulları sülalesinden” gelmesi ve daha da önemlisi cedit Ulu Ârif Çelebi gibi çok gezmesi ve teşkilatlandırma konusunda yetenekli olması nedeniyle hemen hemen tüm Ege Bölgesi ve henüz 25 yıl kadar önce fethedilen İstanbul’da dahi ardı ardına Mevlevîhâneler açılmaya başlanmıştır. Bu dönemin kasabalara, köylere kadar yayılan ve birçoğunun isminin literatürde bile adı geçmediği Mevlevî zâviyeleri, Dîvâne Mehmed Çelebi’nin faaliyetleri, bölgenin Mevlevî hareketliliği konusunda tek kaynak diyebileceğimiz Şâhidî Dedenin Gülşen-i Esrâr adlı eseri âdeta anılan yüzyılların Afyonkarahisar ve Muğla bölgesi başta olmak üzere Ege Bölgesindeki “Mevlevî Teşkilâtlanması” ve “Mevlevî hareketleri”ni gözümüzün önüne sermektedir.

* KKTC Yakın Doğu Üniversitesi Rumi Enstitüsü tarafından düzenlenen Uluslararası Rumi Alimlerinin Sempozyumu’nda (16-17 Aralık 2004, Lefkoşa, Kıbrıs) “XVI. Yüzyılda Ege Bölgesinde Mevlevîliğin Yayılması ve Sebepleri” başlığı ile sunduğumuz, ancak günümüze kadar yayınlanmayan bildirinin metninden güncellenmiş olup ilk kez burada yayınlanmaktadır. Yakın Doğu Üniversitesi’nde Türkçe sunulan bildirimiz kısmî değişikliklerle İngilizce olarak SÜ Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi *Mevlâna Araştırmaları-The Journal of Rumi Studies*’de yayınlanmıştır. (“The Spread of The Mawlawiyya and The Reasons for Its Spread in The Aegean Region in The XVIth Century”, Mayıs, 2007, Yıl: 1, Sayı: 1, ss. 143-156).

Burada yayınlanan güncel çalışmamız yukarıdaki çalışmalarımızın yeni bilgi ve kaynaklarla genişletilmesi ile birlikte daha önce hazırladığımız aşağıdaki üç makaleden de istifade edilerek oluşturulmuştur:

- Nuri Şimşekler, “XVI. Yüzyılda Muğla ve Çevresinde Mevlevîlik ve Şâhidî Dede”, Muğla Üniversitesi tarafından düzenlenen “Osmanlı’nın 700. Yılında Muğla Sempozyumu”nda (6-7 Mayıs 1999, Muğla) sunulan Yayınlanmamış Bildiri Metni.

- Nuri Şimşekler, “Şâhidî Dede’nin Gülşen-i Esrâr’ına Göre Afyon ve Çevresinde Mevlevî Muhitleri”, VI. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu-Bildiriler*, Afyonkarahisar, 2002, ss. 309-317

- Nuri Şimşekler, “Mevlevîliğin Tarihi Seyri”, *Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî-İnsanlığın Aynası*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., Konya, 2004, ss. 145-165

Bu yazıda, konu ile ilgili ana kaynak diyebileceğimiz Gülşen-i Esrâr adlı eseri de değerlendirerek, diğer kaynaklardan Afyonkarahisar, Muğla ve genel olarak Ege Bölgesi’ndeki ilk Mevlevî izleri ile birlikte XVI. Yüzyıldaki bölgenin durumu aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Mevlevîlik, Şâhidî Dede, Dîvâne Mehmed Çelebi, Afyonkarahisar, Muğla

The Mevlevi Order in the Period of Muğlalı Şahidi Dede, First Traces of Mevlevi in Afyonkarahisar and Muğla

Abstract

The Mevlevi Order was not institutionalized during the time of Mevlâna. However, immediately after his death, it took shape as a ‘civilization school’ with the reading of the Mesnevi, the practice of sema (the whirling dance, meşk), traditional arts, music, vocational training, etiquette education and primary Islamic sources. Architecturally, the Mevlevi Order also had a unique structural system and with approximately 140 Mevlevi lodges (Mevlevîhâne), it became influential from the 15th and 16th centuries onwards in Anatolia, the Balkans, North Africa and the Arabian Peninsula, almost forming the core of the Ottoman Civilization. Before the Ottoman Empire, the Seljuks, the Karamanids, especially in the Konya region and other Anatolian Principalities gave great importance to Mevlana and his family. They hosted their family members in their cities, even though a movement called Mevlevi order had not yet been established during Mevlana’s time. Mevlâna himself had visited Afyonkarahisar and Karaman, his son Sultan Veled had visited Aksaray, Karaman, Kayseri, Kütahya and Afyonkarahisar, and Sultan Veled’s son Ulu Ârif Çelebi had traveled to many cities in Anatolia, including Kayseri, Tokat, Amasya, Sivas, as well as the Aegean region, including Afyonkarahisar, Denizli (Lazikiye), Burdur, Isparta, Muğla (Menteşe), Kütahya and their surrounding areas. As a result, the first seeds of Mevlevi culture were sown. Over time, especially after Sultan Veled’s daughter, Mutahhara Hatun, married into the Germiyanids, her descendant Dîvâne Mehmed Çelebi, a ‘grandson of Hz. Mevlâna’, ‘coming from the Germiyanid family,’ and who, like his ancestor Ulu Ârif Çelebi, traveled extensively and was skilled in organizing, began opening Mevlevi lodges not only across the entire Aegean region but also in Istanbul, which had been conquered only 25 years prior. These Mevlevi lodges, which spread to towns and villages and many of which are not even mentioned in the literature, reflect the Mevlevi activities in the region through the efforts of Dîvâne Mehmed Çelebi. The work Gülşen-i Esrâr by Şâhidî Dede, who can be considered the only source on the Mevlevi movement in the region, vividly illustrates the ‘Mevlevi Organization’ and the ‘Mevlevi movements’ in the Aegean region during the mentioned centuries.

This article aims to convey the situation of the region in the 16th century by evaluating the work *Gülşen-i Esrâr*, which can be considered the main source on the subject and other sources, together with the first Mevlevi traces in Afyonkarahisar, Muğla and the Aegean Region.

Keywords: Mevlevi Order, Şâhidî Dede, Divane Mehmed Çelebi, Afyonkarahisar, Muğla

Giriş

XVI. Yüzyılda Konya'daki Merkez Dergâh ve Osmanlı-Mevlevî İlişkileri

Mevlevîliğin Konya dışında yayılması ve devlet ileri gelenlerinden destek görmesi ya da görmemesi Konya'daki Dergâhın başında bulunan Çelebilerin konumuyla şüphesiz yakından ilgilidir. Yine Osmanlı Sarayı ve yerel Beylikler ile olan Mevlevî ilişkileri, irtibatları da tarih boyunca Mevlevî yapılanması ve yayılmasına doğrudan etki etmiştir. Bundan dolayı -öncesi ve sonrasıyla- XVI. yüzyılda Konya'da meşihatta bulunan Çelebilerin durumunu değerlendirmeye tabi tutmak gerekir. XIV. yüzyılda Emir Âlim Çelebi II (ö. 1395) ve Emir Âdil Çelebi oğlu Ârif Çelebi II'nin (ö. 1421) Konya'da (Âsitâne-i Âliyye) makamda bulunduğu dönemlerde siyasi çalkantılar içinde bulunan Anadolu, bu Çelebilere de Mevlevîliği yayma imkânı tanımamıştır. Çelebiler sadece Konya ile Âsitâne-i Âliyye ile ilgilenebilmişler, cedleri Hz. Mevlâna'nın türbesinde bazı tadilat ve onarım fırsatı bulabilmişlerdir. Sonrasında meşihatte bulunan Emir Âlim Çelebi'nin oğlu Pîr Âdil Çelebi II (ö. 1460) de 39 yıl görev üstlenmiş, siyasi çalkantılardan o da nasibini almıştır. Ancak Mevlevîliğin iç düzenini sağlamlaştırmak amacıyla Sultan Veled'in ardından (ö. 1312) değişikliğe uğramayan semâyı esaslarına dokunmadan yeniden tanzim etmiş, tarikatın âdâb ve erkânını da yeniden gözden geçirerek tertip etmiştir. Bu düzenleme ihtiyacı döneminde yaygınlaşan ve kurumsal bir hüviyete bürünen Bektaşîlik, Halvetîlik ve Kâdirîlik¹ gibi tarikatlardan Mevlevîliği belirginleştirmek ve bazı ayırım noktalarını koymak fikrinin önemli bir etken olduğu gerçektir.

Pîr Âdil Çelebi'den sonra yerine geçen oğlu Cemâleddin Çelebi dönemi ise (1460-1509) Mevlevîlik ile birlikte Konya ve Anadolu tarihinde bazı önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Konya bu dönemde Osmanlılar tarafından Karamanoğulları'ndan alınarak kendi topraklarına katılmıştır (1467). Ege'de ise Mevlâna torunlarından ve Germiyanogulları sülalesinden olan Dîvâne Mehmed Çelebi (ö. 1529?) ve müridi Muğlalı Şâhidî Dede (ö. 1550) sayesinde Mevlevîlik Afyon (Karahisâr-ı Sâhib), Denizli (Lâzıkıyye), Isparta, Burdur, Aydın, İzmir, Kütahya, Bursa, Muğla (Menteşe), İstanbul bölgelerinde yayılmış, buralarda bulunan Mevlevîhânelerin müritleri çoğalmış, yeni Mevlevî zâviyeleri açılmıştır. Yine Mevlâna'nın, oğlu Sultan Veled'den olma torunu Mutahhara

¹ *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân* Mevlevîliğin, semâ, sefâ, vecd ve hâl gibi kendi usûl, âdâb ve erkânı ile birlikte, Nakşbendiyyenin esasları ve Şems'in aşk ve cezbe özellikleri ile yoğrulduğunu, söyler (Şâkîb Dede, H. 1283, C. I, s. 134).

Hatunun, Germiyanoglu Süleyman Şah ile evliliğinden² olan kızı Devlet Hatunun oğlu II. Yıldırım Bâyezid (1481-1512), Mevlâna Dergâhı’na büyük hizmetlerde bulunmuş ve Mevlevîliğin benimsenip, genişlemesinde maddî-mânevî desteğini sunmuştur. *Sefîne*’ye göre de Makam Çelebisi Cemâleddin Çelebi, Fâtih’e oğlu II. Bâyezid’in doğumunu haber etmiş, *mijdelemiş* II. Bâyezid de Çelebi’ye ve Mevlâna Yolu’na hep sevgi ve saygı ile hizmet etmeye çalışmıştır. II. Bâyezid saltanatta olduğu dönemlerde Mevlâna Türbesi’ndeki sandukaları yenilemiş, Mevlâna’nın ve oğlu Sultan Veled’in bitişik sandukası başta olmak üzere pûşideler ve değerli kumaşlar göndermiştir (Sâkıb Dede, H. 1283, C. I, s. 139, 144).

II. Yıldırım Bâyezid’in oğlu Mehmed de Osmanlı padişahlarının aldığı ‘Sultan’ ünvanı yerine Mevlâna çocuklarına verilen ‘Çelebi’ ünvanını tercih etmiştir. Bu tercih de oldukça anlamlı olup, Osmanlı’nın Mevlevîliğe verdiği önemi gösterse gerektir. Yine Çelebi Mehmed’in oğlu ve Osmanlı hanedanının altıncı padişahı II. Murad (1421-1444) da belki de ceddinden gelen bu bağlılıkla Mevlâna’nın Mesnevî’sini çokça okur, bundan büyük bir zevk almış. Şâir, mütercim-şârih Mu’înüddin bin Mustafâ Mu’înî, II. Murad’ın isteğiyle 1436 yılında Mevlâna’nın Mesnevî’sinin I. cildini manzûm olarak çevirmiş ve adını sultana atfen *Mesnevî-i Murâdiyye* koymuştur.³ Sultan II. Murad ayrıca Bursa ve Edirne’de (Muradiye Camii ve Mevlevîhânesi, 1426 ve 1436) bazı Mevlevîhaneler de inşa ettirmiştir (İnalcık, 1973, s. 201).

II. Murad’ın oğlu Fâtih Sultan Mehmed’in de (ö. 1481) altın sırmalı Mevlevî sikkesi giyip, üzerine ipekli destâr saran bir padişah olduğu belirtilir. Fâtih, İstanbul’u fethettikten sonra kiliseden çevirttiği Kalenderhâne Camii’nde Cuma namazından sonra semâ meclisleri tertipleyip Mesnevî

² Sâkıb Dede’nin *Sefîne*’sinde yer alan bu evlilik Gölpinarlı tarafından kabul edilmez (Gölpinarlı, 1983, s. 101, 103). Uzunçarşılıoğlu eseri *Kütahya Şehrî*’nde Germiyanogullarının soy ağacını verir ve Mutahhara Hatunu Süleyman Şahın eşi olarak gösterir. F. Nâfiz Uzluk ise Eflâkî Dede’den aktararak, Mevlâna’nın torunu, Sultan Veled’in oğlu Ulu Ârif Çelebi’nin (ö. 1320) Kütahya’yı ziyareti sırasında Germiyanoglu Yakub’la aralarında tatsız bir olayın yaşandığını, sonrasında Mutahhara Hatunun kızını alıp Ulu Ârif Çelebi’nin yanı dayısının kucağına verip işi tatlıya bağladıklarını hatırlar. Sonrasında ise birçok Divanın kapağına -Sultan Veled’in izniyle- Mutahhara Hatunun Germiyanoglu Süleyman Şahla evlendiği yazılır (Uzluk, 1969, s. 77). Devlet Hatunun Son dönem bazı kaynak eserler ve makalelerde ise Mutahhara Hatunun Germiyanoglu Umur Bey ile evlendiği (1276), dünyaya gelen kız ile de Süleyman Şahın nikâhlandığına yer verilir. Ulu Ârif Çelebi’nin müridi, müverrihi ve dönemin canlı kaynağı Eflâkî ise, Mutahhara Hatunun İlyas ve Hızır Paşa adında (Süleyman Şahın da aynı adla iki oğlu vardır) iki oğlu vardır, diye kaydeder, ancak onun kiminle evlendiği konusunda isim belirtmez (Eflâkî ve Yazıcı, 1318, 1358-1986, 1987, C. II, s. 387); Eflâkî Dede, Umur Bey hakkında da bilgiler verir, ancak Mutahhara Hatun ile evlendiği ya da evlenmediği konusunda tespit yapmaz. (bkz. *aynı eser*, C. II, s. 345). Her halükârda Süleyman Şahın kızı Devlet Hatunun, Osmanlılarla yakınlaşma sağlamak isteyen Germiyan Beyliği tarafından Yıldırım (Şehzâde) Bâyezid ile evlendirildiği (1378) kesin olup (bu konuda bkz. Öcalan, H.B., 2016, s. 59 vd.), bu evlilikten doğan Çelebi Mehmed (D. 1389) ve devamındaki Osmanlı padişahlarının da “Mevlâna soyundan geldikleri” kesin gibi görünmektedir. Ancak yine de Şehzâde Bâyezid ile evlendirilen Devlet Hatunun annesinin Mevlâna torunu Mutahhara Hatun olup olmadığı ile ilgili kesin bir yargıya varmak için farklı çalışmalara da ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir.

³ Mesnevî’nin ilk manzum çevirisi olan bu eser bizim de talep ve desteklerimizle SÜ Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü olduğumuz dönemde “Mevlâna’nın Doğumunun 800. Yıldönümü Anısına” Tam Metin-İnceleme olarak yayınlanmıştı (Yavuz, Kemal (hızl.), Mu’înî’nin *Mesnevî-i Murâdiyye*’si, Tercüme ve Şerhi, I-II c., Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Konya, 2007).

okutmuş ve böylelikle atalarından gelen Mevlâna sevgisini devam ettirmiştir (Göyünç, 1991, s. 353). Bilindiği gibi bu cami İstanbul’un fethinden sonraki ilk Mevlevîhâne olarak değerlendirilir (Gölpınarlı, 1983, s. 336, 337). Sonrasında ise Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bayezid’in devlet adamlarından İskender Paşa tarafından Dîvâne Mehmed Çelebi’nin gayretleri ile 1491 yılında sonradan Galata Mevlevîhânesi olarak anılacak Kulekapısı Mevlevîhânesi açılacak, ilk veya ikinci şeyhi Dîvâne Mehmed Çelebi olacak (Çıpan, 2002, s. 52) ve yüzyıllar boyunca özellikle Osmanlı Sarayı-Mevlevîler arasında önemli bir bağı yerine getirecektir.

Konya Makam Çelebisi Cemâleddin Çelebi anılan Mevlevî muhibbi padişahların tahtta olduğu bir dönemde 49 yıl meşihatta bulunmuş, padişahların bu ilgi ve yakınlığını olumlu bir şekilde kullanarak bu Mevlevîliğe büyük hizmetler etmiştir.

Cemâleddin Çelebi 1509 senesinde vefat etmiş, yerine torunu ve inas Çelebilerden Hüsrev Çelebi geçmiştir. Aslında makama oğlu Kadı Mehmed Paşanın oturması gerekirken öncesinde vefat ettiği için oğlu Hüsrev Çelebi makama geçmiştir. 62 yıl gibi uzun bir süre meşihatta bulunan Hüsrev Çelebi zamanı, Dîvâne Mehmed Çelebi ve Muğlalı Şâhidî Dedenin yaşadıkları döneme rastlar. Aynı zamanda iki güçlü sultan Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman’ın da (1520-1566) tahtta bulunduğu dönemdir. Bu güçlü sultanlar Konya üzerinden yaptıkları doğu seferleri sırasında Mevlâna Dergâhı’na uğramışlar, dua etmişler, Dergâha bağışlar yapmanın, vakıflar bağlamanın yanısıra gösterdikleri ilgi ve saygı nedeniyle de Mevlevîlerin maddî-mânevî güçlenmesini sağlamışlardır. Ayrıca Dergâha su getirtmişler, semâhâne ve mescit yaptırmışlar ve böylece Dergâhın gelişmesi ve genişlemesine katkıda bulunmuşlardır.⁴

1561 yılına gelindiğinde Hüsrev Çelebi Hakk’a yürümüş yerini oğlu Ferruh Çelebi almıştır. Ferruh Çelebi Makam Çelebiliği ile birlikte Karatay Medresesi’nin müderrisliğini de yürütmüş, bu görev ise bazı muhaliflerin çekemezliği yüzünden dedikodulara sebep olmaya başlamıştır. Bu dönemde tahtta Kanunî’nin oğlu II. Selim vardır (1566-1574). II. Selim Konya valiliği yapmış, bu dönemde Mevlâna Dergâhına sıkça gitmiş, oraya bağlanmış ve bunun neticesi olarak da dergâha hizmet adına yanına bir cami yapılması emrini vermişti (1558, Selimiye Camii). Ferruh Çelebi ise Kanûnî Sultan Süleyman nezdinde saygın bir yeri olmasına rağmen kendisini kıskananların ve muhaliflerinin ‘servet içinde şaşaalı bir hayat sürüyor’ tarzındaki dedikodu ve ihbarları sebebiyle padişah tarafından azledilmiş ve İstanbul’a sürgüne gönderilmişti. Bu olay Mevlevîlik tarihi açısından büyük bir önem taşımaktaydı. Bir padişah ilk kez Mevlâna Dergâhı Postnişînliği makamına atama ve görevden alma konusuna müdahalede bulunmuş oluyordu. Ferruh Çelebi resmi olarak 30 yıl meşihatta bulunmuş

⁴ Mevlâna ve oğlu Sultan Veled’in sandukalarının altındaki mermer bölümleri Kanuni Sultan Süleyman yaptırmıştır. Mevlâna’nın evvelki ahşap ve Mevlâna şiirleri ile bezenmiş oyma sandukası da babası Sultanü’l-Ulemâ’nın kabri üzerine nakletmişlerdir. (Evliya Çelebi’den naklen Gölpınarlı, 1983, s. 154).

gibi olsa da 18 yıl süren bu sürgün nedeniyle ancak 12 yıl aktif makamda oturmuştur. Aynı zamanda şâirliği de olan Ferruh Çelebi, bu azledilme ve sürgüne gönderilme günlerini;

“Yâ Rab! Bize bir teslîyet-i hâtır olur mu?

Yoksa bu fütûr ile dem-i âhir olur mu?”

matlaıyla başlayan gazelinde duygulu bir şekilde dile getirir (Sâkîb Dede, H. 1283, s. 153).

Ferruh Çelebi’nin 1591 yılında vefat etmesinin ardından artık Osmanlı Sarayının konuya ‘taraf’ ve ‘müdahil’ olması ile dönemin Osmanlı Padişahı III. Mehmed’in emriyle yerine oğlu Bostan Çelebi I atanmıştır. Bostan Çelebi I vefat edinceye kadar (ö. 1630) meşihatta bulunmuş ve bu 39 yıl süren Makam Çelebilîği dönemi Mevlevîliğin sarayla arasını tekrar düzelttiği, yeniden Anadolu’ya, İstanbul’a ve hatta Balkanlara, Mısır’a, Suriye’ye kadar ulaşıp yayıldığı bir dönem olmuştur. Bostan Çelebi I’in bu dönemlerinde tahtta bulunan Mevlâna muhibbi Sultan I. Ahmed (1603-1617) ve devlet ricâli de Mevlevîliğe olan saygı ve bağlılıklarını hep vurgulamışlar; ziyaretleri ve bağışları sayesinde Mevlevîliğe yeniden bir canlılık getirmişlerdir. Tarih boyunca bazı istisnâ görüşler dışında Mesnevî’yi güzel ve doğru bir şekilde şerh eden ‘Hz. Şârih’ ünvanlı Rûsuhi Dede de (Ankaravî) (ö. 1631) Bostan Çelebi I’in müridi idi, aynı zamanda Galata Mevlevîhânesi’nde de şeyhlik yapmış, vefatı sonrasında da aynı Mevlevîhânenin hazîresine sırlanmıştı.

Bostan Çelebi I’in yerine meşihatta bulunan kardeşi Ebubekir Çelebi I’in kısa denebilecek meşihat dönemi (1630-1638) ise, sufi düşünceye zıt olduğu bilinen Sultan IV. Murad (1623-1640) döneminin bir bölümü epey zorluklarla geçmiştir. IV. Murad, Sultan Selim Camii imamı iken ‘ateşli’ vaazlarıyla hayli taraftar toplayan Ayasofya Camii vâizi Kadızâde (ö. 1635)⁵ ve çevresinin etkisinde kalarak diğer tüm tarikatlara olduğu gibi Mevlevîliğe de soğuk bakıyordu. Bağdat Seferine giderken Konya’ya uğramış, bu zihniyetinden dolayı bir gerekçe ile Mevlâna Dergâhı’nı yıkmayı düşünmüştü. Fakat dergâhta yaşadığı ‘olağanüstü bir olay’ sonucunda bu düşüncesinden vazgeçmiş, Makam Çelebisi Ebubekir Çelebi’ye hediyeler vermiş, dergâha da vakıflar bağlayarak asırlardır gelen ‘Mevlâna Yolu’nu onaylamıştır (Gölpınarlı, 1983, s. 158, 159, 163, 164).

Sultan IV. Murad’ı da arkasına alan Ebubekir Çelebi I daha da güçlü olarak meşihatte bulunurken, babasına yapıldığı gibi kendisini kıskananlar ve muhalifleri tarafından ‘Dergâhın vakıf gelirlerini ve maddî imkânlarını kendisi için sarf ediyor’ iftiralarıyla İstanbul’a sürgüne göndertilmiştir (1637). Çelebi burada iken biraz da sıkıntılar içinde 1638 yılında vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi’ne sırlanmıştır.

Özetlemeye çalışılan bu tarihsel bilgiler ışığında XV-XVII. yüzyıllar, genellikle Mevlevîlerin maddî-manevî devlet desteğiyle büyüyüp tarikatlarını geliştikleri bir dönem olmuştur. Bu desteğin aynı

⁵ Kadızâde Sultan IV. Murad’ı sûfilere karşı kıskırtmak için ona “Hâb-ı gafletten uyan ey Âl-i Osman bilmiş oll-Aç gözün elden gider taht-ı Süleyman bilmiş oll” beytiyle başlayan bir şiir sunar.

ölçüde Bektaşiliğe de verildiği, bunun sebebinin de Anadolu’daki şiddetli Safavî-Şiâ propagandasına karşı koyma, halk üzerinde büyük bir nüfuzu bulunan bu iki tarikatın mensuplarının devletin yanında bulunmasını sağlama olduğu kaydedilir (Ocak, 1996, s. 21).⁶

Ege Bölgesinde İlk Mevlevî İzleri

Olgunluk dönemlerini genellikle Konya’daki halkı ve Selçuklu sarayının ileri gelenlerini irşadla geçiren Mevlâna, tebliğ amacıyla az da olsa çevre bölgelere seyahat etmekte ve semâ meclislerinde sonrasında kurumsallaşacak bu ‘Mânâ Yolu’nu kendince tanıtmaktaydı. Yine bu seyahatlerinden birinde Afyon’a (Karahisar-ı Sâhib) gitmiş ve Alâeddin Keykubad’ın yaptırdığı kalede şenliklere katılmıştır. Mevlâna burada düzenlenen bir törenle, oğulları Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi’yi sünnet ettirmiştir (Eflâkî, 1986, s. 331). Mevlâna’nın ve yerine geçen Çelebi Hüsameddin (ö. 1284) vefatından sonra makama geçen Sultan Veled ise, belki de bu çocukluk hatırasının verdiği bir ilhamla zaman zaman Afyon’a gitmiş ve onuruna tertip edilen semâ meclislerine katılmıştır. Sultan Veled’in bu bölgeye seyahatleri sadece Afyon’la sınırlı kalmamış, Kütahya’ya kadar giderek Germiyanogullarıyla kurulan sıkı ilişkiler (ve hatta kızı Mutahhara Hatunu vererek aile bağı kurma) çerçevesinde Mevlevîliği Afyon-Kütahya arasında kalan bölgelerde tanıtmış, yaygınlaştırmıştır.

Sultan Veled’den sonra meşihatta bulunan, fakat henüz babasının makamda bulunduğu dönemlerde bile yaptığı seyahatlerle tanınan Ulu Ârif Çelebi (ö. 1320) ise, sadece Ege bölgesine değil Anadolu’nun her tarafına, hatta İran bölgesine kadar giderek buralarda Mevlevîhâne tesis edilip, vakıflar bağlanmasını sağlamıştır. Sultan Veled’in seyahatleri döneminde kurulan ve Ulu Ârif Çelebi zamanında artık gelişmiş bir hâl alan Afyonkarahisar ve Kütahya Mevlevîhâneleri de Ârif Çelebi’nin uğrak yerleri olmakla birlikte, bir seferinde Muğla’ya kadar giderek Menteşoğlu Mes’ut Beyi (ö. 1318) ve oğlu Şücâeddin Orhan’ı; Denizli’de (Lâdik) İnanç Beyi; Aydın’da da Mübârizeddin Mehmed Beyi kendisine mürit yapmıştır. Çelebi’nin Beyliklerin merkezine yaptığı bu seyahatlerinde güzergâh olarak takip ettiği yol üzerinde bulunan Beyşehir, Eğridir, Birgi (Aydın) ve Bolvadin⁷ gibi şehirlerde de Mevlevî müritleri çoğalmış ve zâviyeler açılmıştır (Eflâkî 1987, s. 258, 259, 269, 343, 344, 341, 332, 343).

XIII. yüzyılda başlayan Moğol ve Timur istilâlarından ancak XV. yüzyılda tam olarak arınan Anadolu, Beyliklerin de birer birer ortadan kalkmasıyla Osmanogulları’nın hükmü altına girmiştir. Sırasıyla Anadolu Selçukluları, zaman zaman Moğollar ve Karamanogulları (1250-1487), Sâhib-Ataogulları (1314?-1342?), Germiyanogulları (1260-1429), İnançogulları (veya Denizli-Lâzıkıyye Beyleri) ve Eşrefogullarıyla (1285-1326) iyi ilişkiler içinde olan Mevlâna ailesi ve Mevlevîler, daha

⁶ Ayrıca bkz. Ocak, 1992, ss. 373-379; karşılaştırınız: Gölpınarlı, 1983, s. 269 vd.

⁷ Bolvadin’deki Mevlevîhânenin Sultan Veled mi veya Ulu Ârif Çelebi döneminde mi açıldığı tartışmaları bulunmakla birlikte konu ile ilgili net bir bulgu yoktur (Detaylı bilgi için bkz. Bayar, 1996, ss. 225-231).

sonraları Osmanlıların da siyasi desteğini alarak, özellikle semâ ve Mesnevî'nin etkileyici yönlerini çok iyi kullanmışlar ve en ücra köşelere kadar tarikatlarını yayma imkânı bulabilmişlerdir. Böylelikle Hz. Mevlâna'nın Hakk'a yürümesinden sonra teşkilatlandırılan ve özellikle Sultan Veled (ö. 1312) ve Ulu Ârif Çelebi'yle (ö. 1320) kurumsal bir hüviyet kazanan Mevlevîlik, XV. ve XVI. yüzyıllarda gelişip, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu her bölgeye yayılmaya başlamıştır. Daha XIII ve XIV. yüzyıllarda Mevlevîlik Yolu'nun alt yapısının oluştuğu Ege Bölgesi ise, XVI. yüzyıla gelindiğinde, inas Çelebilerden ve Germiyanoglu Süleyman Şah'ın torunu Abâ-pûş Bâli Çelebi'nin oğlu Dîvâne Mehmed Çelebi adında delişmen bir Mevlevînin-Mevlâna torununun 'hâl'leri ve müridi Muğlalı Şâhidî Dede'nin eserleriyle bu Yol'a 'anlayarak' bağlanacaktır.

Konya merkez âsitanesinden sonra Mevlevîliğin en önemli merkezi Afyonkarahisar olup, daha sonra Kütahya gelmektedir. Şüphesiz bunun en önemli nedeni, en eski Mevlevîhâne olmalarının yanı sıra buralarda şeyhlik yapan Dîvâne Mehmed ve Ergun Çelebi'lerin Mevlâna neslinden gelmiş olmalarıdır. Yine tam olarak ne zaman tesis edildiği bilinmeyen Manisa Mevlevîhânesi de (1368?) bölgedeki önemli merkezlerden bir diğeridir (Gölpınarlı, 1983, s. 124). Bu üç Mevlevîhânenin postnişinlik görevini de Mevlâna soyundan gelen Çelebilerin ifa etmesi, buralara verilen önemi göstermekte, çevrelerinde de yeni zâviyelerin açılmasına zemin oluşturmaktadır. Bölgedeki merkezlerden bir diğeri de Bursa Mevlevîhânesi'dir. XVII. yüzyılda Ahmed Cünûnî Dede (ö. 620) gibi tanınmış bir Mevlevînin meşihatte bulunduğu Bursa Mevlevîhânesi'nin de ilk olarak ne zaman tesis edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, XVII. yüzyıldan önce açıldığı tahmin edilmektedir (Kara, 1996, s. 155).⁸ Günümüzde eski yerinde yeniden inşâ edilen ve 2023 yılında açılan Bursa Mevlevîhânesi hakkında yapılmış son çalışma konumundaki 'Bursa Mevlevîhânesi' adlı eser ise 1514 yılında Çekirge kaplıca bölgesinde Hayreddin b. Garîb tarafından bir Mevlevî Zâviyesi açıldığını yazar (Öcalan, 2023, s. 33). Âsitane olarak Eskişehir'i ve Gelibolu'yu da bu bölgedeki yukarıda anılan isimler arasına dâhil ettiğimizde, Konya ve İstanbul'daki âsitaneler ve Kastamonu, Yenişehir, Halep ve Kahire dışındaki büyük Mevlevî merkezlerinin Ege Bölgesi'nde tesis edildiği görülmektedir. Bu husus da Ege Bölgesi'nin Mevlevîlik tarihi açısından önemini göz önüne sermektedir. Ayrıca bölgedeki âsitanelerin yanında, birçoğu Dîvâne Mehmed Çelebi tarafından kurulan Denizli, Muğla, Isparta, Burdur, Aydın, İzmir, Bilecik, Eğirdir, Sandıklı, Bolvadin, Akşehir,

⁸ Biz Bursa Mevlevîhânesi'nin -eğer kendisinden önce kurulmamışsa- Dîvâne Mehmed Çelebi zamanında (XVI. yüzyıl) yapıldığını tahmin etmekteyiz. Zira Çelebi -Gölpınarlı'nın da belirttiği gibi- bu bölgelerde dolaştığı hemen hemen her yerde Mevlevîhâne açmıştır. Çelebi'nin, müridi, yoldaşı ve müverrihi olan Şâhidî Dede'nin *Gülşen-i Esrâr*'da verdiği bilgiler de yukarıda söylediklerimizi doğrular niteliktedir. Ancak, şu da dikkatlerden kaçmamalıdır ki, Şâhidî Dede, Çelebi'yle tanışmadan önce gittiği Bursa'yı anlatırken oradaki herhangi bir Mevlevîhânenin veya Mevlevî Zâviyesinden bahis açmaz. Tabi o ziyaret döneminde Şâhidî Dede henüz Mevlevîliğe intisap etmediği için Bursa'daki Mevlevî zâviyesinden-Mevlevîhânesi'nden haberdar olmamış da olabilir.

Demirci, Akhisar, Selçuk, Tire, Söke, Tavşanlı, Yenişehir (ve belki de Rodos, Hanya, Sakız ve Midilli) zâviyeleri de Ege’nin Mevlevîliği benimsemesine somut örneklerdir.

XVI. Yüzyılda Ege Bölgesi’nin Köylerine Kadar Yayılan Mevlevîlik

XVI. Yüzyıl Ege Bölgesi’nde Mevlevî ortamını yansıtan belki de tek ‘canlı’ kaynak anne ve babası Mevlevî olan Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede’nin Farsça Gülşen-i Esrâr⁹ adlı eseridir. 1544 yılında telif edilen ve genel özellikleriyle tasavvufî bir eser olan Gülşen-i Esrâr, son bölümlerinde Şâhidî, babası, dedesi, şeyhi Dîvâne Mehmed Çelebi¹⁰ ve döneminin Afyonkarahisar, Denizli, Muğla, Burdur, Isparta, Kütahya, Aydın ve bu şehirlerin çevresindeki Mevlevîlik ortamını yansıtmaları bakımından önemlidir. Eser, Farsça mesnevî nazım türünde Anadolu’da (Muğla) yazıldığı için Türk Edebiyatının bir ürünü olarak ‘hatırat-biyografi’ tarzında kaleme alınan ilk mesnevî olma özelliğine de sahip olarak değerlendirilir (Açıkgöz, 2008, s. 22).

Şâhidî, yukarıda bahsedilen illeri ve buraların çevresinde bulunan Söke,¹¹ Kemer, Çukurköy, Kozluk ve Vakıf¹² gibi köyleri dolaştığı bu seyahatlerinde, buralarda Mevlevî zaviyelerinin bulunduğu bahseder. Şâhidî’nin söz konusu eseri, anılan bu ve diğer köy ve kasaba isimlerinin Mevlevîlik açısından hemen hemen hiçbir kaynakta yer almamasından dolayı tarihî bir öneme hâizdir.

Şâhidî Mesnevî’ye olan vukûfiyetinden dolayı bu bölgelere yaptığı seyahatlerde, halka Mesnevî’yi anlayabilecekleri şekilde şerh eder. Birlikte semâ törenleri düzenlenir, sabaha kadar semâ edilir (Şâhidî, 1544, ypr. 79^b vd.). Gölpınarlı da Şâhidî’nin eserini kaynak göstererek, Mevlevîliğin köylere kadar yayılmasını ‘halkın seviyesine göre Mesnevî’yi şerh etme’ye bağlar (Gölpınarlı, 1983, s. 246). Yine Gölpınarlı’nın tespitine göre; Mevlevîlik XVI. yüzyıldan sonra kırsal kesimden şehirlere kaymış ve yüksek tabakanın tarikatı haline gelmiştir (Gölpınarlı, 1979, s. 169). Şâhidî’nin Vefâî iken Muğla,

⁹ Toplam 4 nüshası bulunan bu eser hakkında tarafımızdan inceleme ve edisyon kritik olarak Doktora Tezi hazırlanmıştır. Nuri Şimşekler, “Şâhidî İbrâhîm Dede’nin Gülşen-i Esrâr’ı, Tenkitli Metin-Tahlil”, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1998 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

¹⁰ Dîvâne Mehmed Çelebi’nin hayatı hakkında ilk kaynak olan yukarıdaki Doktora Tezi ile birlikte şu çalışmalar da önemli araştırmalar içermekte, hayatı, eserleri-şüirleri, yaptığı işler, Mevlevîliği, Afyon Mevlevîhânesi ve konu ile ilgili temel kaynaklar arasında yer almaktadır:

- Azamat, Nihat, 1994, “Divane Mehmed Çelebi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, ss. 435-437

- Çıpan, Mustafa, 2022, *Pîr-i Sâni Dîvâne Mehmed Çelebi*, Tasavvuf ve Mûsikî Araştırmaları Derneği Yay., İstanbul.

- Heyet, 2011, *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar’da Mevlevîlik*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yay., Afyonkarahisar.

- Sarı, Mehmet-İlgar, Yusuf, 2028, *Mevlevî Dîvân Şâiri Semâî Mehmet Çelebi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri*, Afyonkarahisar Belediyesi Yay., Afyonkarahisar.

¹¹ Gölpınarlı ve ondan faydalanan kaynaklar bu köyün adını Bursa civarındaki ‘Sikke’ köyü olarak kaydetmektedirler. (Gölpınarlı, 1983, s. 245, 334) Sadece Şâhidî’nin *Gülşen-i Esrâr*’ında geçen (Şâhidî, 1544, ypr. 73^b, beyit 2653) ve Gölpınarlı’nın da buradan aldığı bu isim eğer ‘Sikke’ şeklinde okunursa vezin bozulmaktadır. Biz buranın bugünkü Aydın ilinin ‘Söke’ ilçesi olduğu kanaatindeyiz. Kaldı ki Şâhidî, burada bahsettiği seyahatinde Muğla’dan Bursa tarafına yönelmekle birlikte, hemen bu kararından vazgeçip Afyonkarahisar yolunu tutmuştur. Bu takdirde hiçbir kaynakta Mevlevî zâviyesi olduğuna dair bilgi verilmeyen, adı geçmeyen Söke’yi ve adı geçen diğer köyleri de Şâhidî’nin verdiği bilgiler çerçevesinde listeye dâhil etmek gerekir. Biz Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü adına hazırladığımız Mevlevîhâneler haritasına Söke’yi de zâviye olarak dâhil ettik.

¹² Bu isimlerin bulundukları bölgeler ve yeni adları için bkz. Wittek ve Gökyay, 1994, s. 160-176; ayrıca bkz. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993, Muhtelif sayfalar).

Afyonkarahisar, Burdur, Aydın ve Denizli gibi şehirlere ve çevresindeki köy ve kasabalara yaptığı seyahatlerde karşılaştığı ve sonrasında Kütahya'da Dîvâne Mehmed Çelebi'ye intisap ederek (1494) Mevlevî olmasının ardından yaptığı bazı seyahatleri ve o bölgedeki izlenimleri, Mevlevî köy ve kasabaları eseri Gülşen-i Esrâr'da detaylıca verilmektedir. Bu seyahatleri, kendisi ve şeyhi Dîvâne Mehmed Çelebi ile olan ilişkileri ve hatıraları ile ilgili bölümleri daha önce bir bildiri-makalede yayınladığımız için burada ve bir sonraki bölümdeki Muğla ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik ile ilgili kısımlarda detaya girilmemiştir (Şimşekler, 2002, s. 309-317). Bölgede olmakla ve Şâhidî ve Dîvâne Mehmed Çelebi'den 150 yıl kadar önce kurulmakla birlikte (1368-69) Manisa Mevlevîhânesi'nden Gülşen-i Esrâr'da bahis geçmemesi de oraya gitmemiş olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Bilindiği üzere Manisa 1410 yılında Çelebi Mehmed tarafından sancak yapılmış Fatih Sultan Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad gibi sultanlar ve birçok şehzâde burada yetişmiş, Manisa Sancağı'nı yönetmiş, yine Mevlâna soyundan gelen ve sonrasında Makam Çelebisi olan bazı Çelebiler de önce Manisa Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiş, sonrasında Konya'da Makam Çelebisi olmuşlardır (Tanrıkorur, 2003, s. 1). Padişah ve Makam Çelebisi 'adayları' Manisa'da birlikte görevde oldukları dönemde görüşmüş olmaları, iş birliği yapmaları, hattâ 'dost' olmaları ve sonrasında makamlara geçtikten sonra da Mevlâna ve Mevlevîliğe hizmette yardımlaşmış olmaları - günümüze kadar somut örnek ve isimleri ile ortaya konulmamış olsa da- ihtimallerden uzak değildir.

Afyonkarahisar'da Mevlevîliğin İlk İzleri

1210 yılından önce Selçuklu Türklerinin eline geçen ve sırasıyla Sâhiboğulları, Germiyanogulları (2 defa) ve nihayetinde 1428 yılında kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine giren klâsik Anadolu kenti Afyonkarahisar, Mevlevîliğin Konya'dan sonraki ikinci merkezi olarak da yerini almış, tarihe iz bırakmıştır.

Afyon merkezli Kütahya, Denizli (Lâzıkıyye), Muğla Mevlevîhâneleri ve yine burayla Dîvâne Mehmed Çelebi ve amcazadesi Ahmed Paşa Çelebi'nin etkinlikleriyle daimî bir ilişki içerisinde olan Manisa, Bursa, Isparta Mevlevîhâneleri onların evlatları ve müritleri sayesinde aynı ekol üzere görevlerini yerine getirmişlerdir.

Afyon (Karahisâr-ı Sâhib) henüz Mevlâna'nın yaşadığı dönemde Mevlevî çevreleriyle tanışmış, Mevlâna'nın oğulları Sultan Veled 7 ve Alâeddin Çelebi 6 yaşında iken Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keybubad'ın da katıldığı görkemli bir törenle burada sünnet edilmiştir (Eflâkî 1986, s. 331). Belki de bu çocukluk hatırasından dolayı Sultan Veled, Çelebi Hüsameddin'den sonra posta oturup Mevlevîliği tesis etmeye başladığı dönemler zaman zaman Afyonkarahisar'a gelmiştir. Sultan Veled'den sonra oğlu Ulu Ârif Çelebi (ö. 1320) de meşihatta bulunduğu dönemler birçok yörelere yaptığı seyahatler gibi Afyonkarahisar'a da gelmiş ve babasının zamanında mânevî temelleri atılan Mevlevîhânenin, vakıflar bağlanarak genişlemesini sağlamıştır (Eflâkî 1987, s. 228). İlk olarak ne

zaman tesis edildiği tam olarak bilinemeyen Mevlevîhânenin tarihsiz ilk vakfiyesi Germiyan Alishîr oğlu Yakup Han tarafından 'Ulu Ârif Çelebi ve evlâdları' adına düzenlenmiş (Çelebi'nin 1320 yılındaki vefatından önce olmalıdır), ikinci olarak ise yeni vakıf eklemeleri ile 1392 yılında yenilenmiştir (İlgar, 2008, s. 11).

Afyon (Karahisar-ı Sâhib) Mevlevîhânesi'nin asıl şöhreti yukarıda bahsi geçen Germiyanogullarına gelin giden Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatunun torununun torunu Dîvâne Mehmed Çelebi'nin yaşayış tarzı ve müritleriyle birlikte yaptığı seyahatlerle Mevlevîliği yaymasıyla olmuştur. Çelebi İstanbul'dan Tebriz'e kadar yaptığı seyahatlerde birçok yerde Mevlevîhâne kurduğu gibi Afyonkarahisar, Kütahya, Denizli, Aydın, Muğla ve Bursa gibi şehirleri ve köylerini de dolaşarak buraların birer Mevlevî köyü olmasını sağlamıştır.

Muğla'da İlk Mevlevî İzleri

Tarih boyunca birçok medeniyetlere beşiklik eden ve sinesinde sayısız tarihî eserleri barındıran Muğla, Mevlevîlik açısından da önemli bir yere sahiptir ve tarihi Mevlâna'nın torunu Ulu Ârif Çelebi (ö. 1320) zamanına kadar dayanmaktadır.

Konya Mevlâna Dergâhından sonra ikinci öneme sahip Afyonkarahisar Mevlevîhânesi ve buranın şeyhi Dîvâne Mehmed Çelebi aracılığıyla Mevlevîlik tüm Ege'de yayılmış, Çelebi'nin müridi Şâhidî sayesinde de Muğla ve çevresinde büyük halk kitleleri bu tarikatı benimsemiştir. Gerek Dîvâne Mehmed Çelebi gerekse Şâhidî bu bölgelerde âdeta adım atmadık köy ve kasaba bırakmamışlar, Mevlâna'nın Mesnevî'sini halkın anlayabileceği bir dille şerh ederek Mevlâna sevgisini aşılamışlardır. Kaynakların ışığında Muğla'nın ilk Mevlevî misafiri Hz. Mevlâna'nın torunu Ulu Ârif Çelebi (ö. 1320) ve müritleri olmuştur. Ulu Ârif Çelebi'nin bu seyahatine katılan müritlerinden Mevlâna Selâhaddîn adında bir derviş Menteşe oğlu Mes'ut Bey'in (ö. 1318?) misafiri olup semâ yaptıkları ve ertesi gün Mes'ut Bey, oğlu Orhan ve birçok yöre halkının Mevlevî olup Ulu Ârif Çelebi'ye bağlandığını anlatır (Eflâkî 1987, s. 258, 259).

Kaynaklarda Menteşe yöresine yapılan kaynaklara göre bu ilk Mevlevî seyahatinden sonra Şâhidî'nin babası Hüdâî Sâlih Dede'ye (ö. 1480) kadar herhangi bir Mevlevî hareketine rastlanmaz. Ancak Menteşe kuzeyi Balat (Milet) gibi bölgelerde Son Menteşe Beyi Ahmet Gazi'nin (ö. 1390) açtığı hânîkâh kendisinin Mevlevî olmasından dolayı 'Mevlevî Zâviyesi' olarak da kabul edilebilir. Bu bölgenin Mevlevîlik tarikatı açısından hareketli bir döneme girmesi ise, belki de 1390 yılında Yıldırım Bâyezid'in (ö. 1403) Menteşe'ye sahip olup, kendisinden sonra Sultan Çelebi Mehmed'in saltanata oturmasıyla başlar (1413). Çünkü yukarıda 2 no'lu dipnotta karşılaştırmalı olarak yansıtılmaya çalışıldığı şekliyle; Yıldırım Bâyezid, Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'la evlenmiş (1378), bu hanımdan Çelebi Mehmed doğmuştur (1389). Devlet Hatun da

Mevlâna’nın torunu Mutahhara Hatun’un kızıdır. Yani Çelebi Mehmed ana tarafından Mevlâna soyundandır. Bundan dolayıdır ki, kendisi ‘Çelebi’ ünvanını benimsemiş ve almıştır.

Günümüzde Şâhidî Camii adını alan eski Mevlevîhâne, ilk olarak Seyyid Kemâl Hazretleri adına kurulmuş ve ilk şeyhliğini de o yapmıştır (Uykucu, 1968, s. 118). Fakat Seyyid Kemâl Hazretleri hakkında Mevlevî olup olmadığı konusunda bile bilgiye sahip değiliz. Şâhidî, Gülşen-i Esrâr’ında babası Hüdâî Sâlih Dede’nin (ö. 1480) on yaşından itibaren bu zâta emanet edildiğini ve onun elinde yetişip, yine onun işaretiyle Arap ve Acem ülkelerine ilim tahsiline gittiğini belirtir. Şâhidî’nin babası Hüdâî, eğitim için gittiği Arap, Acem ülkelerinden döndüğü vakit¹³ Fâtih Sultan Mehmed’in veziri Mahmud Paşa (ö. 1474) ile tanışır. Dönemin ilim ve edebiyat adamlarına himaye eden vezir, Hüdâî’yi çok beğenir ve onu Fâtih’in huzuruna çıkarır, amacı Fâtih’in hizmetine girmesidir. Hüdâî’yi tanıdıktan sonra çok beğenen Fâtih ona birçok bağış ve ihsanlarda bulunarak, her ne isterse yerine getireceğini belirtir. Bu sırada Seyyid Kemal Hazretleri’nin öldüğünü yeni duyan Hüdâî Sâlih Dede, onun Muğla’daki zaviyesine sahip çıkıp, makamına oturmak istediğini beyan eder. Fâtih de bu isteğini yerine getirerek Şâhidî Dedenin nakline göre onu Muğla’da görevlendirir (Şâhidî, 1544, ypr. 66^a). Şâhidî’nin bu ifadelerinin aksine Mecmû’atü’t-tevârîhi’l-Mevleviyye (Seyyid Sahih Ahmed Dede, XIX. Yüzyıl, ypr. 144) Hüdâî’nin bu görevi 1449 yılında Fâtih’in babası II. Murad’dan aldığını yazsa da başka bir kaynak bunu teyit etmez. Hüdâî Sâlih Dede Muğla Mevlevîhânesi’nde uzun yıllar şeyhlik yapar ve burada Seyyid Kemal Hazretleri’nin müritlerinden Sâliha adında Mevlevî bir hanımla evlenir. İlk çocuk olarak da Şâhidî dünyaya gelir (1470). Şâhidî Dedenin hayatı, Mevlevîlik yolundaki hizmetleri, katkıları, seyahatleri, şeyhi Dîvâne Mehmed Çelebi ile olan beraberlikleri, yaptıkları işler gibi konuları “Şâhidî Dede’nin Gülşen-i Esrâr’ına Göre Afyon ve Çevresinde Mevlevî Muhitleri” (Şimşekler, 2002, s. 309-317) başlıklı bir makalemizde işlediğimiz için buraya yansıtılmamıştır.

Sonuç

XIII. ve XIV. yüzyıllarda Mevlâna, oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Ârif Çelebi’nin ziyaretleriyle ilk Mevlâna-Mevlevîlik kültürünün yerleştiği Afyonkarahisar, Kütahya, Denizli, Muğla ve çevresi, XVI. yüzyılda Mevlâna soyundan olan Dîvâne Mehmed Çelebi ve yakın müridi Şâhidî Dede’nin şehir şehir, köy köy seyahatleri neticesinde daha da ön plâna çıkmış, Mevlevîlik açısından tarihinin en parlak dönemini yaşamıştır. Bunun siyasi sebeplerinin temelinde, bu bölgedeki en etkin Beylik olan ve Mevlâna ailesiyle akrabalıkları bulunan Germiyanogulları ve onların hânedânından gelen

¹³ Şâhidî, dedesi, babası ve kendisi hakkında mâlumatlar verdiği Gülşen-i Esrâr’ında babasının hangi eğitimleri aldığından ve ne kadar müddetle bu ülkelerde bulunduğundan bahsetmez. Verdiği bilgilerin sağlıklı olduğu konusunda tereddütler bulunan (bkz. Gölpinarlı, 1972, C. III, s. 333 vd.) *Mecmû’atü’t-tevârîhi’l-Mevleviyye*’ye göre ise 14 yıl bu ülkelerde kalıp, ilim tahsil etmiştir. (Seyyid Sahih Ahmed Dede, (XIX. Yüzyıl), ypr. 139).

İnançoğulları ile öncesinde Selçukluların vezirliğini yapan Sâhib Atâ Fahreddin Ali’nin oğullarının (1266-1285) Afyon ve civarında Mevlevîlere yakın destek olmaları gelmekte, Osmanlıların hâkimiyetinden sonra ise Denizli ve çevresinde idari görevlerde bulunan Sultan Alemşah gibi şehzâdelerin maddi-manevi destekleri de önemli rol oynamaktadır. Öyle ki, II. Bâyezid, oğlu Şehzâde Alemşâh’ı (ö. 1512?) Menteşe’ye Sancak Beyi olarak görevlendirdiği vakit (1503-1504) o bu bölgede bulunan Mevlevîlerle yakından ilgilenmiş, Denizli’de (Lâzıkıyye) bulunduğu sıralar Muğla’da yaşayan Şeyh Bedreddin’i¹⁴ ve henüz Mevlevî olmayan Şâhidî’yi ve diğer müritleri buraya davet etmiştir.

Yine aynı zamanda, Sultan Bâyezid ile evlenen Devlet Hatunun kardeşi Hızır Paşa’nın torunu olmakla Osmanlı sülâlesiyle akrabalığı da bulunan Dîvâne Mehmed Çelebi’nin, Şâhidî ve diğer müritleriyle birlikte, anılan bölgelerde dolaşarak Mesnevî’yi şerh etmeleri, semâ yapmaları ve vaazlar vermesi neticesinde de yöre halkının Mevlevîliğe olan meyli artmıştır. Dîvâne Mehmed Çelebi’nin de hem Mevlâna soyundan gelmesi hem de devlet ricali ile bulunan akrabalığı, onun çok rahat davranışlar sergilemesine ve halk üzerinde kolayca nüfuz kurabilmesine sebep olduğunu söylemek gerekir.

Ege Bölgesindeki Mevlevîliğin yayılma süreci, bu şeyh ve müridinin Hakk’a yürümesinden sonra da Dîvâne Mehmed Çelebi’nin şiir ve kerametlerinin dilden dile dolaşması, ilgi görmesi ve özellikle Şâhidî Dede’nin Türkçe-Farsça Sözlüğü Tuhfe-i Şâhidî, Mesnevî seçkisi-şerhi Gülşen-i Tevhîd ve kısmen tasavvufî bir eser olmakla birlikte ‘seyahatnâme’ ve ‘biyografi’ tarzındaki Gülşen-i Esrâr adlı eserlerinin okunması ile uzun yıllar devam etmiştir.

¹⁴ Bugün Muğla’nın merkezinde bulunan Şeyh Camii zâviye olarak bu zât tarafından yaptırılmış, 1565 yılından itibaren de cami olarak kullanılmıştır. (Uykucu, 1968, s. 119 vd.)

Kaynaklar

- Açıkgöz, N. (2008). *Şâhidî ve Muğla'da Mevlevîlik*. Renk Matbaası.
- Muharrem B. (1996). Bolvadin Mevlevîhanesi ve Pendarî Kârî Ahmet Dede. *II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi-Tebliğler 2* (ss. 225-231). SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi.
- Çıpan, M. (2002). *Dîvâne Mehmed Çelebi Afyon Mevlevîhânesi Şeyhi*. Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.
- Eflâkî (1986). Âriflerin Menkıbeleri. Cilt I, Tahsin Yazıcı (Çev.). MEB Yayınları. (Orijinal kitap 1318).
- Eflâkî (1987). Âriflerin Menkıbeleri. Cilt II, Tahsin Yazıcı (Çev.). MEB Yayınları. (Orijinal kitap 1358).
- Gölpınarlı, A. (1972). *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu C. III*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gölpınarlı, A. (1979). Mevlevîlik. *MEB İslâm Ansiklopedisi*. C. VIII, MEB Yay.
- Gölpınarlı, A. (1983). *Mevlâna'dan sonra Mevlevîlik*. İnkılâp ve Aka Yay.
- Göyünç, N. (1991). Osmanlı Devleti'nde Mevlevîler. *TTK Belleten C. LV 213*, ss. 351-358. <https://doi.org/10.37879/belleten.1991.351>
- İlgar, Y. (2008). *Karabîsâr-ı Sâhib Sultân Dîvânî Mevlevîhânesi ve Mevlevî Meşhurları*. Afyonkarahisar Belediyesi Yay.
- İnalcık, H. (1973). *The Ottoman Empire: The Classical Age: 1300-1600*. London.
- Kara, M. (1996). Bursa Mevlevîhanesi ve Ahmed Cunûni Dede Vakfıyesi. *II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi-Tebliğler 2* (ss. 155-165). SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay. <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/38>
- Ocak, A. Y. (1996). Türkiye Tarihinde Merkezî İktidar ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış. *II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi-Tebliğler 2* (ss. 17-22). SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay. <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/25>
- Ocak, A.Y. (1992). Bektaşîlik. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. V, 373-379.
- Öcalan, H.B. (2016). Germiyan Sarayından Bursa Sarayına Bir Gelin Gider: Devlet Hatun. *UÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19(30), 57-73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosbilder/issue/27582/290607>
- Öcalan, H. B. (2023). *Bursa Mevlevîhânesi*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay.
- Sâkîb Dede (H. 1283). *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*. C. I. Mısır.
- Seyyid Sahih Ahmed Dede (XIX. Yüzyıl). *Mecmû'atü't-tevârîhi'l-Mevlevîyye*. Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphânesi, No: 5446.
- Şâhidî (1544). *Gülşen-i Esrâr*. Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi, No: 2183.
- Şimşekler, N. (2002). Şâhidî Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ına Göre Afyon ve Çevresinde Mevlevî Muhitleri. *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu-Bildiriler* (ss. 309-317). Afyonkarahisar Belediyesi Yay.
- Tanrıkörur, B. (2003). Manisa Mevlevîhânesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. XXVII, 1-3.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (1993). *438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 1530 Tarihinde Kütahya, Karabîsâr-ı Sâhib, Sultan Önü, Hamid ve Ankara Livaları*. Ankara.
- Uykucu, K. E. (1968). *Muğla tarihi*. As Matbaası.
- Uzluk, F.N. (1969). Germiyanoglu Yakup II Bey'in vakfıyesi. *Vakıflar Dergisi*. Sayı: 8, Ayrı Basım.
- Witteck, P. ve Gökyay, O. Ş. (1994). *Menteşe Beyliği*. Ankara.